

MỘT SỐ Ý KIẾN VỀ VIỆC NGHIÊN CỨU NGHĨA VỤ PHÁP LÝ CỦA CÔNG DÂN Ở NƯỚC TA HIỆN NAY

PGS.TS. NGUYỄN VĂN ĐỘNG *

1. Khoa học pháp lý nước ta đã đạt được những thành tựu quan trọng trong việc nghiên cứu quyền con người, quyền công dân theo quy định của Hiến pháp và pháp luật Việt Nam với sự hiện diện của nhiều công trình khoa học có giá trị.⁽¹⁾ Tuy vậy, cho tới nay, do nhiều nguyên nhân khác nhau vẫn còn ít những công trình khoa học nghiên cứu nghĩa vụ pháp lý của công dân, nhất là việc nghiên cứu nghĩa vụ pháp lý của công dân trong điều kiện nước ta đã chuyển sang thời kì mới - thời kì đổi mới toàn diện, phát triển kinh tế - xã hội ổn định, bền vững và hội nhập quốc tế. Những hạn chế của khoa học pháp lý trong việc nghiên cứu nghĩa vụ pháp lý của công dân đã ít nhiều gây nên một số khó khăn nhất định cho việc đổi mới, hoàn thiện chính sách, pháp luật của Nhà nước về nghĩa vụ pháp lý của công dân cũng như cho việc tổ chức thực hiện và thực hiện chính sách, pháp luật ấy trong thực tiễn ở nước ta.

Trước tình hình đó, việc nghiên cứu vấn đề nghĩa vụ pháp lý của công dân theo cả bề rộng lẫn bề sâu, theo chúng tôi, đang là nhiệm vụ quan trọng và cấp bách của khoa học pháp lý ở nước ta hiện nay. Sự cần thiết phải nghiên cứu nghĩa vụ pháp lý của công dân còn vì những lí do cơ bản sau đây:

Thứ nhất, chúng ta đang từng bước xây dựng Nhà nước pháp quyền Việt Nam của nhân dân, do nhân dân, vì nhân dân mà một trong

những đặc điểm (tiêu chí) cơ bản của nó là giữa nhà nước với công dân có mối quan hệ trách nhiệm hai chiều, được thể hiện và bảo đảm thực hiện bằng quy định hiến pháp: "*Quyền của công dân không tách rời nghĩa vụ của công dân. Nhà nước bảo đảm các quyền của công dân; công dân phải làm tròn nghĩa vụ của mình đối với Nhà nước và xã hội*" (Điều 51 Hiến pháp năm 1992). Mối quan hệ trách nhiệm hai chiều giữa nhà nước với công dân vừa là mặt bản chất của chế độ chính trị xã hội chủ nghĩa mà trong đó nhân dân lao động là những người làm chủ nhà nước, làm chủ xã hội và làm chủ bản thân mình, vừa là một bảo đảm chính trị - pháp lý quan trọng cho Nhà nước ta luôn luôn là một nhà nước của nhân dân, do nhân dân, vì nhân dân. Với ý nghĩa đó, việc nghiên cứu nghĩa vụ pháp lý của công dân sẽ góp phần xác lập những căn cứ khoa học để đưa ra các giải pháp hữu hiệu nhằm xây dựng thành công nhà nước pháp quyền ở nước ta, củng cố mối quan hệ chặt chẽ giữa nhà nước với công dân và hoàn thiện những bảo đảm pháp lý cho việc thực hiện các nghĩa vụ pháp lý của công dân trong nhà nước pháp quyền dân chủ.

Thứ hai, Điều 51 Hiến pháp năm 1992 đã quy định: "*Quyền và nghĩa vụ của công dân do Hiến pháp và luật quy định*", các nghĩa vụ pháp

* Giảng viên chính Khoa hành chính - nhà nước Trường Đại học Luật Hà Nội

lí của công dân ở nước ta chỉ do luật cơ bản và các đạo luật, bộ luật quy định. Hiến pháp quy định những nghĩa vụ pháp lí cơ bản của công dân còn các đạo luật, bộ luật khác hoặc là cụ thể hóa các nghĩa vụ pháp lí của công dân đã được quy định trong hiến pháp, hoặc là quy định thêm các nghĩa vụ pháp lí khác của công dân mà hiến pháp chưa quy định. Từ thực trạng những quy phạm hiến pháp và các quy phạm trong nhiều đạo luật, bộ luật hiện hành về nghĩa vụ pháp lí của công dân, chúng ta có thể thấy, trong cả hai loại quy phạm pháp luật này đều còn những hạn chế nhất định về nội dung và hình thức cần được khắc phục, trong đó nổi bật nhất là tính chất "khung" và tính phiến diện của chúng. Chẳng hạn, Hiến pháp năm 1992 dành 25 điều (các điều 7, 28, 52 - 74) quy định 76 quyền cơ bản của công dân nhưng chỉ dành 7 điều (các điều 55, 59, 76 - 80) quy định 18 nghĩa vụ cơ bản của công dân, trong đó có những nghĩa vụ mang tính tổng hợp, bao trùm lên mọi quyền cơ bản của công dân, như "tôn trọng và bảo vệ tài sản của Nhà nước và lợi ích công cộng" (Điều 78); "tuân theo Hiến pháp, pháp luật, tham gia bảo vệ an ninh quốc gia, trật tự, an toàn xã hội, giữ gìn bí mật quốc gia, chấp hành những quy tắc sinh hoạt công cộng" (Điều 79). Do vậy, nghiên cứu nghĩa vụ pháp lí của công dân phải nhằm mục đích góp phần đưa ra những căn cứ lí luận và căn cứ thực tiễn cho việc hoàn thiện các quy phạm hiến pháp và các quy phạm luật về nghĩa vụ pháp lí của công dân trong điều kiện hiện nay.

Thứ ba, trong việc tổ chức thực hiện và thực hiện các quy phạm hiến pháp và các quy phạm luật về nghĩa vụ pháp lí của công dân trên thực tế hiện nay ở nước ta, bên cạnh những ưu điểm và thành tựu đáng trân trọng và khích lệ thì đang

còn không ít tồn tại do nhiều nguyên nhân khác nhau, trong đó chủ yếu là sự nhận thức của một số người về nghĩa vụ pháp lí còn chưa thật đúng đắn và đầy đủ; cơ chế pháp lí bảo đảm thực hiện và thực hiện nghĩa vụ pháp lí của công dân chưa đầy đủ, rõ ràng, minh bạch; sự tùy tiện đặt ra những nghĩa vụ của công dân ngoài các nghĩa vụ hiến định và luật định vẫn còn diễn ra ở một số địa phương và cơ sở; công tác kiểm tra, giám sát việc thực hiện nghĩa vụ pháp lí của công dân chưa được thường xuyên, liên tục; việc xử lí những vi phạm pháp luật về nghĩa vụ pháp lí của công dân cũng chưa thật kịp thời, nghiêm minh, nhanh chóng... Trước tình hình đó, nghiên cứu vấn đề nghĩa vụ pháp lí của công dân là việc làm cần thiết để đề xuất những biện pháp hữu hiệu nhằm nâng cao hiệu quả tổ chức thực hiện và thực hiện các quy phạm hiến pháp và các quy phạm luật về nghĩa vụ pháp lí của công dân ở nước ta, trong đó trước hết là các biện pháp tuyên truyền, vận động, giáo dục, thuyết phục và động viên, khen thưởng về vật chất, tinh thần.

Thứ tư, xuất phát từ nguyên tắc hiến pháp: "Quyền của công dân không tách rời nghĩa vụ của công dân" (Điều 51 Hiến pháp năm 1992), Nhà nước ta chủ trương vừa mở rộng các quyền pháp lí của công dân phù hợp với điều kiện, khả năng thực tế của đất nước, sự phát triển của xã hội và tình hình quốc tế, vừa tăng thêm các nghĩa vụ pháp lí của công dân tương ứng với các quyền pháp lí của công dân mới được xác lập. Chúng ta thấy số lượng quyền cơ bản của công dân và nghĩa vụ cơ bản của công dân tăng dần lên trong mỗi hiến pháp mới: Hiến pháp năm 1946 quy định 26 quyền và 4 nghĩa vụ; Hiến pháp năm 1959 quy định 43 quyền (có 23 quyền mới)⁽²⁾ và 10 nghĩa vụ (có 6 nghĩa vụ mới); Hiến

pháp năm 1980 quy định 57 quyền (18 quyền mới)⁽³⁾ và 17 nghĩa vụ (có 7 nghĩa vụ mới); Hiến pháp năm 1992 quy định 76 quyền (có 25 quyền mới)⁽⁴⁾ và 18 nghĩa vụ (có một nghĩa vụ mới). Qua đây chúng ta thấy có sự chênh lệch quá lớn giữa số lượng quyền cơ bản của công dân với số lượng nghĩa vụ cơ bản của công dân trong mỗi hiến pháp. Điều đó đã làm giảm đi tính cân đối, hài hòa và tính "không thể tách rời" giữa quyền pháp lí và nghĩa vụ pháp lí của công dân trong mỗi quan hệ thống nhất biện chứng của chúng. Chúng tôi cho rằng, nghiên cứu nghĩa vụ pháp lí của công dân còn để đưa ra những cơ sở khoa học để khắc phục sự chênh lệch đó ở mức độ hợp lí nhằm bảo đảm nguyên tắc hiến định: Quyền pháp lí của công dân không tách rời nghĩa vụ pháp lí của công dân.

- Thứ năm, hòa chung xu thế đổi mới, hoàn thiện nội dung các giáo trình đại học luật nhằm nâng cao chất lượng, hiệu quả giảng dạy và học tập, việc nghiên cứu nghĩa vụ pháp lí của công dân sẽ góp phần bổ sung vào một số giáo trình những tri thức khoa học mới nhằm bảo đảm sự cân đối và hài hòa về dung lượng tri thức giữa hai vấn đề quyền pháp lí của công dân và nghĩa vụ pháp lí của công dân đồng thời nâng cao ý nghĩa, tầm quan trọng của các nghĩa vụ pháp lí của công dân trong quan hệ trách nhiệm hai chiều giữa nhà nước pháp quyền với công dân. Đơn cử trong giáo trình luật hiến pháp Việt Nam (Chương "Quyền và nghĩa vụ cơ bản của công dân") và giáo trình luật hành chính Việt Nam (Chương "Quy chế pháp lí hành chính của cá nhân") hiện nay, vấn đề nghĩa vụ pháp lí của công dân được trình bày còn sơ lược, giản đơn và chưa tương xứng với sự trình bày về quyền pháp lí của công dân; người viết còn quá thiên về

phân tích ý nghĩa, tầm quan trọng và nội dung các quyền pháp lí của công dân mà chưa phân tích đầy đủ ý nghĩa, tầm quan trọng và nội dung cụ thể của các nghĩa vụ pháp lí của công dân. Điều đó có thể đưa người học đến chỗ hiểu lệch mối quan hệ tương tác giữa quyền pháp lí của công dân với nghĩa vụ pháp lí của công dân - vốn là hai hiện tượng chính trị - pháp lí tồn tại trong một thể thống nhất, không thể tách rời nhau.

2. Trong điều kiện công nghiệp hóa và hiện đại hóa đất nước, xây dựng nhà nước pháp quyền và hội nhập quốc tế của nước ta hiện nay, theo chúng tôi, việc nghiên cứu vấn đề nghĩa vụ pháp lí của công dân có thể cần được tập trung vào các hướng chính sau đây:

- Hướng thứ nhất nghiên cứu nghĩa vụ pháp lí của công dân nhằm xác lập cơ sở lí luận của vấn đề nghĩa vụ pháp lí của công dân, trong đó quan trọng nhất là hình thành cơ sở phương pháp luận, cơ sở nhận thức lí luận thông qua việc xây dựng và phân tích hệ thống các khái niệm liên quan đến nghĩa vụ pháp lí của công dân, để trên cơ sở đó tiếp tục nghiên cứu các vấn đề cụ thể khác về nghĩa vụ pháp lí của công dân.

Những vấn đề cơ bản cần được giải quyết trong hướng nghiên cứu này là: Tính tất yếu khách quan của nghĩa vụ pháp lí của công dân trong xã hội xã hội chủ nghĩa và trong Nhà nước pháp quyền Việt Nam của nhân dân, do nhân dân, vì nhân dân; ý nghĩa, tầm quan trọng của nghĩa vụ pháp lí của công dân đối với sự phát triển của cá nhân và xã hội; khái niệm nghĩa vụ pháp lí của công dân và bản chất (những thuộc tính cơ bản) của nghĩa vụ pháp lí của công dân; cơ sở pháp luật của các nghĩa vụ pháp lí của công dân; mối quan hệ tác động qua lại giữa

nghĩa vụ pháp lí với nghĩa vụ đạo đức, nghĩa vụ chính trị của công dân; những điều kiện bảo đảm về kinh tế, chính trị, văn hóa, xã hội, nhà nước - pháp luật cho việc thực hiện nghĩa vụ pháp lí của công dân; những nhân tố tích cực và nhân tố tiêu cực ảnh hưởng tới sự thực hiện nghĩa vụ pháp lí của công dân; xu hướng phát triển của các nghĩa vụ pháp lí của công dân trong điều kiện đổi mới, phát triển ổn định, bền vững và hội nhập quốc tế ở Việt Nam hiện nay.

- Hướng nghiên cứu thứ hai được phân chia thành hai nhánh: Nhánh nghiên cứu các nghĩa vụ hiến định của công dân và nhánh nghiên cứu các nghĩa vụ luật định của công dân.

+ Nhánh nghiên cứu thứ nhất có nhiệm vụ, mục đích là phân tích một cách sâu sắc, toàn diện cơ sở lí luận và cơ sở thực tiễn của việc xây dựng các quy phạm hiến pháp về nghĩa vụ công dân trong bốn hiến pháp nước ta; phân tích làm rõ những nhân tố ảnh hưởng tới việc xác lập các nghĩa vụ hiến định của công dân trong từng giai đoạn lịch sử của cách mạng Việt Nam - từ cách mạng dân tộc dân chủ nhân dân tới cách mạng xã hội chủ nghĩa; phân tích để thấy được ý nghĩa, tầm quan trọng của các quy phạm hiến pháp về nghĩa vụ công dân đối với sự nghiệp đấu tranh giành tự do, độc lập cho Tổ quốc và công cuộc xây dựng, bảo vệ Tổ quốc hiện nay; rút ra những bài học kinh nghiệm và đề xuất giải pháp hoàn thiện nội dung và hình thức các quy phạm hiến pháp về nghĩa vụ công dân trong thời gian tới.

Các vấn đề về nghĩa vụ hiến định của công dân thuộc đối tượng nghiên cứu của nhánh thứ nhất gồm: Khái niệm nghĩa vụ hiến định của công dân; các nguyên tắc xác lập và bảo đảm thực hiện các nghĩa vụ hiến định của công dân;

những đặc điểm cơ bản của các nghĩa vụ hiến định của công dân; nội dung các nghĩa vụ hiến định của công dân trong năm lĩnh vực đời sống xã hội mà công dân được hưởng quyền như quy định tại Điều 50 Hiến pháp năm 1992 là chính trị, dân sự, kinh tế, văn hóa, xã hội; mối quan hệ tác động qua lại giữa năm nhóm nghĩa vụ hiến định của công dân trong các lĩnh vực chính trị, dân sự, kinh tế, văn hóa, xã hội; mối quan hệ tác động qua lại giữa các nghĩa vụ hiến định của công dân với các nghĩa vụ luật định của công dân; các nghĩa vụ của công dân trong các Hiến pháp năm 1946, 1959, 1980, 1992; cơ chế pháp lí thực hiện các nghĩa vụ hiến định của công dân; những bảo đảm pháp lí cho việc thực hiện các nghĩa vụ hiến định của công dân; sự biến đổi về nội dung và hình thức của các nghĩa vụ hiến định của công dân trong điều kiện đổi mới, phát triển ổn định, bền vững và hội nhập quốc tế hiện nay ở nước ta.

+ Nhánh nghiên cứu thứ hai có nhiệm vụ, mục đích là phân tích một cách sâu sắc, toàn diện cơ sở lí luận và cơ sở thực tiễn của việc xây dựng các quy phạm luật về nghĩa vụ công dân trong các đạo luật, bộ luật ở nước ta; phân tích làm rõ những nhân tố ảnh hưởng tới việc xác lập các nghĩa vụ luật định của công dân trong từng giai đoạn lịch sử của cách mạng Việt Nam; phân tích để thấy được ý nghĩa, tầm quan trọng của các quy phạm luật về nghĩa vụ công dân đối với sự nghiệp đấu tranh giành tự do, độc lập cho Tổ quốc và công cuộc xây dựng, bảo vệ Tổ quốc hiện nay; rút ra những bài học kinh nghiệm và đề xuất giải pháp hoàn thiện nội dung và hình thức các quy phạm luật về nghĩa vụ công dân trong thời gian tới.

Những vấn đề về nghĩa vụ luật định của

công dân thuộc đối tượng nghiên cứu của nhánh thứ hai gồm: Khái niệm nghĩa vụ luật định của công dân; các nguyên tắc xác lập và bảo đảm thực hiện các nghĩa vụ luật định của công dân; những đặc điểm cơ bản của các nghĩa vụ luật định của công dân; nội dung các nghĩa vụ luật định của công dân trong năm lĩnh vực mà công dân được hưởng quyền là chính trị, dân sự, kinh tế, văn hóa, xã hội; mối quan hệ tác động qua lại giữa năm nhóm nghĩa vụ luật định của công dân trong các lĩnh vực chính trị, dân sự, kinh tế, văn hóa, xã hội; cơ chế pháp lý thực hiện các nghĩa vụ luật định của công dân; những bảo đảm pháp lý cho việc thực hiện các nghĩa vụ luật định của công dân; sự biến đổi về nội dung và hình thức của các nghĩa vụ luật định của công dân trong điều kiện đổi mới, phát triển ổn định, bền vững và hội nhập quốc tế ở nước ta hiện nay.

- Hướng nghiên cứu thứ ba giải quyết những vấn đề liên quan đến việc tổ chức thực hiện và thực hiện các quy phạm hiến pháp và các quy phạm luật về nghĩa vụ pháp lý của công dân. Mục đích nghiên cứu ở đây là tìm hiểu, phân tích sâu sắc và toàn diện các biện pháp pháp lý cơ bản nhằm "vật chất hoá" các quy phạm hiến pháp và các quy phạm luật về nghĩa vụ pháp lý của công dân; phân tích, đánh giá đúng tình hình thực hiện các quy phạm hiến pháp và các quy phạm luật về nghĩa vụ pháp lý của công dân hiện nay, từ đó đưa ra những căn cứ lý luận và căn cứ thực tiễn cho việc hoàn thiện các quy phạm hiến pháp và các quy phạm luật về nghĩa vụ pháp lý của công dân và nâng cao hơn nữa hiệu quả thực hiện các quy phạm pháp luật đó.

Các vấn đề thuộc đối tượng nghiên cứu của hướng này gồm: Hoạt động xây dựng và ban hành các văn bản quy phạm pháp luật dưới luật nhằm cụ thể hóa và hướng dẫn thực hiện các quy phạm hiến pháp và các quy phạm luật về nghĩa vụ pháp lý của công dân (trong đó chú trọng các yêu cầu của nguyên tắc pháp chế và những đòi hỏi của kỹ thuật xây dựng pháp luật trong việc xây dựng và ban hành các loại văn bản quy phạm pháp luật này); công tác tuyên truyền, phổ biến, giải thích, giáo dục các quy phạm hiến pháp và các quy phạm luật về nghĩa vụ pháp lý của công dân (ở đây đặc biệt quan tâm tới những vấn đề như tổ chức tiến hành tuyên truyền, phổ biến, giải thích, giáo dục; sự đầu tư của Nhà nước và sự đóng góp của xã hội vào công tác tuyên truyền, phổ biến, giải thích, giáo dục; nội dung, hình thức, phương pháp tuyên truyền, phổ biến, giải thích, giáo dục); việc thực hiện các nghĩa vụ hiến định và các nghĩa vụ luật định của công dân; công tác kiểm tra, giám sát việc thực hiện các quy phạm hiến pháp và các quy phạm luật về nghĩa vụ pháp lý của công dân (cần coi trọng các vấn đề về phối, kết hợp giữa kiểm tra của Đảng, Nhà nước, tổ chức xã hội và của nhân dân; nội dung, hình thức, phương pháp kiểm tra và việc đổi mới chúng trong giai đoạn hiện nay; nội dung, hình thức, phương pháp giám sát của cơ quan quyền lực nhà nước và vấn đề đổi mới chúng); việc xử lý những vi phạm các quy phạm hiến pháp và các quy phạm luật về nghĩa vụ pháp lý của công dân.

- Hướng thứ tư nghiên cứu các vấn đề liên quan đến việc hoàn thiện nội dung và hình thức các quy phạm hiến pháp, các quy phạm

luật về nghĩa vụ pháp lí của công dân và nâng cao hơn nữa hiệu quả thực hiện các quy phạm pháp luật đó trong thực tiễn. Nhiệm vụ, mục tiêu của việc nghiên cứu này là trên cơ sở tìm hiểu, phân tích, đánh giá thực trạng các quy phạm hiến pháp, các quy phạm luật về nghĩa vụ pháp lí của công dân và tình hình thực hiện các quy phạm pháp luật ấy, đưa ra những căn cứ lí luận và căn cứ thực tiễn cho việc hoàn thiện nội dung và hình thức các quy phạm hiến pháp, các quy phạm luật về nghĩa vụ pháp lí của công dân và cho việc nâng cao hiệu quả thực hiện chúng.

Để đạt được những mục tiêu nói trên, hướng nghiên cứu này cần tập trung giải quyết các vấn đề quan trọng như: Những ưu điểm và nhược điểm về nội dung, hình thức của các quy phạm hiến pháp, các quy phạm luật hiện hành về nghĩa vụ pháp lí của công dân và hiệu quả của chúng; những quan điểm mang tính nguyên tắc của việc hoàn thiện các quy phạm hiến pháp, các quy phạm luật hiện hành về nghĩa vụ pháp lí của công dân trong điều kiện đổi mới, phát triển ổn định, bền vững về mọi mặt và hội nhập quốc của nước ta hiện nay; những biện pháp mang tính tổ chức và các biện pháp mang tính kĩ thuật lập hiến, lập pháp sẽ được áp dụng trong việc hoàn thiện nội dung, hình thức của các quy phạm hiến pháp, các quy phạm luật hiện hành về nghĩa vụ pháp lí của công dân; những ưu điểm, nhược điểm trong việc thực hiện các quy phạm hiến pháp, các quy phạm luật hiện hành về nghĩa vụ pháp lí của công dân và nguyên nhân của chúng; những biện pháp chung và những biện pháp riêng (mang tính pháp lí) của việc nâng cao hiệu quả thực hiện các quy phạm hiến pháp,

các quy phạm luật về nghĩa vụ pháp lí của công dân./.

-
- (1). Xem: "Việt Nam với công ước quốc tế về quyền con người", Tập thể tác giả, Chủ biên PTS. Nguyễn Cửu Việt, Nxb. Sự thật, Hà Nội, 1992; "Quyền con người trong thế giới hiện đại", Tập thể tác giả, Chủ biên: Phạm Khiêm Ích - Hoàng Văn Hào, Nxb. Viện thông tin khoa học xã hội, Hà Nội, 1995; PGS. TS. Hoàng Văn Hào, "Quyền con người trong sự nghiệp đổi mới", Tạp chí luật học, số 1/1995, tr.7-11, 25; PTS. Chu Hồng Thanh, "Công ước quốc tế về các quyền kinh tế, xã hội và văn hóa", Tạp chí luật học, số 5/1995, tr.54-57; "Một số vấn đề về quyền kinh tế - xã hội", Chủ biên GS. PTS. Hoàng Văn Hào, PTS. Chu Hồng Thanh, Nxb. Lao động, Hà Nội, 1996; "Một số vấn đề về quyền dân sự và chính trị", Chủ biên: GS. PTS. Hoàng Văn Hào, PTS. Chu Hồng Thanh, Nxb. Chính trị quốc gia, Hà Nội, 1997; PGS.TS. Hoàng Văn Hào, "Hiến pháp Việt Nam và vấn đề quyền con người, quyền công dân", Tạp chí luật học, số 4/1997, tr. 29-34; PTS. Chu Hồng Thanh, "Công ước quốc tế về các quyền dân sự và chính trị", Tạp chí luật học, số 4/1997, tr.64-68; PTS. Chu Hồng Thanh, "Quyền con người và luật quốc tế về quyền con người", Nxb. Chính trị quốc gia, Hà Nội, 1997; TS. Nguyễn Văn Động, "Khái niệm và đặc điểm các quyền xã hội cơ bản của công dân theo Hiến pháp 1992", Tạp chí lí luận chính trị, số 10/2001, tr. 34-38; TS. Nguyễn Văn Động, "Các quyền xã hội cơ bản của công dân từ Hiến pháp năm 1980 đến Hiến pháp năm 1992", Tạp chí cộng sản, số 34, tháng 12/2002, tr.16-20; TS. Nguyễn Văn Động, "Các quyền hiến định của công dân và bảo đảm pháp lí ở nước ta", Tạp chí luật học số 1/2004, tr. 23-26, 36; TS. Nguyễn Văn Động, "Các quyền hiến định về xã hội của công dân ở Việt Nam hiện nay", Sách chuyên khảo, Nxb. Tư pháp, Hà Nội 2004; PGS. TS. Nguyễn Văn Động, "Quyền con người, quyền công dân trong Hiến pháp Việt Nam", Sách chuyên khảo, Nxb. Khoa học xã hội, 2005.
- (2). Có 6 quyền trong Hiến pháp năm 1959 quy định lại.
- (3). Có 4 quyền trong Hiến pháp năm 1959 không được Hiến pháp năm 1980 quy định lại.
- (4). Có 6 quyền trong Hiến pháp năm 1980 không được Hiến pháp năm 1992 quy định lại.